

A környezeti károk tipológiája *

CSÁK CSILLA **

a kár hagyományos magánjogi szemléletű felosztása szerint vagyoni és nem vagyoni kár. A kár elemeit tekintve a tényleges vagyonszökkenés, költségek, elmaradt haszon, amely sok esetben kimutatható és tételesen számszerűsíthető, míg ennek hiánya esetén a vagyoni károk megtérítésének eszköze az általános kártérítés érvényesítése lehet. Lenkovics álláspontja szerint problémaként merül fel, hogy „a környezeti terhelések jelentős hányada olyan, amelyet a hagyományos kárfelelősségi rendszerek nem ismernek el megtérítendő kárként (pl. zaj-, bűz, rezgésártalom, esztétikai károk stb. által okozott általános idegrendszeri megterhelés, ami állandó rossz közérzetet, teljesítménycsökkenést, esetleg pszichikai vagy fizikai egészségkárosodást eredményez). Pedig a nem vagyoni kárért való felelősség törvényi elismerése 1977-ben utat nyitott az ilyen károsodásfajták megtérítéséhez is”.¹ A legújabb bírói gyakorlat azonban már kezelte ezt a problémát és az ítélkezési gyakorlatban már megjelenik a környezetre káros tevékenységekből eredő nem vagyoni károk megtérítésének a lehetősége. Többek között a Zeolit ügyben² is nem vagyoni kár megtérítésére kötelezte a bíróság a feldolgozó üzem alperest, mert az alperesi tevékenységgel okozati összefüggésben sérült az I-II. rendű felpereseknek a legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez és ezekkel szoros összefüggésben az egészséges környezethez fűződő személyiségi joga, mellyel okozati összefüggésben álló nem vagyoni hátrányokért az alperest a Ptk. 75. §-ának (1) bekezdése és 84. §-ának (1) bekezdés e) pontja alapján kártérítési felelősség terheli. Kifejtette azon álláspontját, hogy a felperesek az alperesi tevékenység miatt a korábbi kedvezőbb mezőgazdasági környezet, alacsonyabb por- és zajterhelés helyett a külvilágban is észlelhető módon, csökkent életminőségben, hátrányosabb környezetben tudják ingatlanuk szőlőművelését megvalósítani. A zaj- és porterhelés esetenként az

* A tanulmány és a kutatás a TÁMOP – 4.2.1.B-10/2/KoNV – 2010-0001 jelű projekt részeként az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. This research was carried out as part of the TAMOP 4.2.1.B-10/2/KoNV – 2010-0001 project with support by the European Union, co-financed by the European Social Fund

** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Munka- és Agrárjogi Tanszék.

¹ Lenkovics Barnabás: *A polgári jog lehetőségei a környezetvédelemben*
<http://www.kvvm.hu/szakmai/karmentes/egyeb/kjogalk/02.htm>

² Zeolit-ügy Debreceni Ítéletábra Pf. II. 20.749/2009/4. szám

felpereseknél megbetegedéseket váltottak ki, összességében munkaképességük csökkenéséhez vezetett. Az I. rendű felperes javára 800.000, a II. rendű felperes javára 500.000 Ft nem vagyoni kárpótlást állapított meg a jelenlegi értékviszonyok alapján. A jogesetből is látható, hogy a korporális károk és morális károk is megítélhetők. A korporális és a morális károk egyaránt lehetnek vagyoni és nem vagyoni kár formájában megítélhető kártételek. Bakács³ szerint nem vagyoni kár megtérítésére kötelezheti a bíróság azt a környezetkárosítást folytató személyt, aki egészségügyi, akár pszichés ártalmat idéz elő a károsultnál, amelynek oka általában zaj- és rezgésártalmakra vezethető vissza.

1. A környezeti kár jogi megközelítése

A kár fogalmi elmeinek értelmezése és kezelése a Kvtv⁴. 103.§-ának a Ptk. 345.§-ára visszautaló szabálya alapján a Ptk. kárelemek alkalmazásának legitimitációját is megteremti. Ezt a környezeti magánjogi kárnak tekinthetjük, amely a személyiségi és tulajdoni (birtokvédelmi) kérdéseket érintő magánjogi alapon közelíthető meg. Egyrészt olyan környezetet és természetet érintő károk tartoznak ebbe a körbe, amelyek valamely személy jogait érintik (magántulajdon pl.), másrészt olyan magánjogi sérelmek, melyek veszélyeztették a környezet vagy természet valamely elemét. A környezeti magánjogi kár eredetét tekintve tehát lehet fizikai, pszichikai, biológiai, kémiai okokra visszavezethető.

A környezeti közjogi kár ugyanakkor azon szint feletti eseteket foglalja magába, amely a környezet és természet elemeinek sérelmét jelenti, tehát a kár a környezeti elemekben keletkezik. Ebbe a körbe tartoznak a föld, víz, levegő, táj⁵, települési környezet, élővilág, biológiai sokféleség stb. A környezeti kár szűk értelemben adekvát a közjogi megközelítéssel. Mindezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a környezeti kár tág értelemben magába foglalja a magánjogi és a közjogi kár tartalmi elemeit is. Ebben az értelemben a kár megállapításának kiinduló pontja a „környezet”, amely az ún. stockholmi elvekből (különösen annak 3. elvéből) kiindulva felöleli a vizek, levegő, föld, flóra és fauna természeti szektorait.⁶ Értékes környezet meghatározást találunk a luganói egyezmény⁷ rendelkezései között is, amelynek értelmében a „környezet” magában

³ Lásd bővebben: Bakács Tibor: *Magyar környezetjog*, Springer Verlag 1992

⁴ 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól

⁵ A táj fogalmát illetően a nemzetközi jog tudománya egy meglehetősen pontos és kimunkált definícióval dolgozik, miszerint tájnak minősül mindazon „ember által érzékelt terület, amelynek jellege természeti tényezők és/vagy emberi tevékenységek hatása és kölcsönhatása eredményeként alakult ki”. Ld. a 2000-ben Firenzében aláírt európai táj-egyezmény (2000 European Landscape Convention) 1. cikkének a) pontját, amelyet a 2. cikk értelmében meglehetősen tágan kell értelmezni, hiszen a tájvédelmi egyezmény területi hatálya az államok teljes területére vonatkozik, és érvényes mind a természeti, vidéki, városi és városkörnyéki térségekre.” Az egyezmény 2004. március 1-jén lépett hatályba, Magyarországon a 2007. évi CXI. törvény hirdette ki.

⁶ Marie-Louise Larsson: *The Law of Environmental Damage: Liability and Reparation*. Kluwer Law International, The Hague, 1999. 122., Kecskés Gábor: *A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban*, PhD-értekezés (kézirat) Győr 2012

<http://www.sze.hu/~smuk/DoktoriIskola/Fokozatszerzes/KecskesG/dissz.pdf> Letöltés: 2012. július 12.

⁷ A környezetre veszélyes tevékenységek által okozott károkért való polgári jogi felelősségről szóló

foglalja i) a természetes erőforrásokat, legyenek azok élők vagy élettelenek, mint amilyen a levegő, víz, talaj, a flóra és fauna és mindezek közötti kölcsönhatásokat, ugyancsak ide tartoznak ii) mindazok a vagyontárgyak, amelyek a kulturális örökség részeit alkotják; illetve iii) a tájkép meghatározó jellemzőit. Környezet-gazdaságtani szempontból Szlávik⁸ megkülönböztet természeti, épített (témánk szempontjából elsősorban ezek a fontosak) és gazdasági–szociális környezetet. Megemlítendő ugyanakkor, hogy tovább tagolható a kérdés, amikor is megkülönböztethetünk: i) természeti környezetet, ii) épített környezetet (a kulturális örökség egyes, már-már a természeti képhez szorosan kapcsolódó építészeti emlékeit) és iii) emberi környezetet (többnyire fogyasztóvédelmi, élelmiszerszabályozási rendelkezések sorolhatók e kategóriába).⁹

A környezeti kár fogalma nem tisztázott teljes mértékben. A környezeti kár szűkebb értelmezésben a természeti környezet károsodását fejezi ki, függetlenül attól, hogy van-e ennek bármiféle gazdasági következménye, de ide tartozik például egy tó vízminőségének romlása, egy ökoszisztéma élővilágának a pusztulása, stb. A környezeti kárt nem azonosíthatjuk teljes mértékben a környezetben okozott kárral. A Ptk. az emberi környezetet veszélyeztető magatartást emeli a fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytató személy objektív felelősségi szintjére. A Kvtv. definiálja, hogy a környezet igénybevételével és terhelésével járó magatartások esetén a másnak okozott kár környezetveszélyeztető tevékenységgel okozott kár. Ezen magatartás sorozatok láncolata teremti meg a kárfelelősség alapját. Ugyanakkor ezen a láncolatban nemcsak a környezeti elemeket¹⁰ ért hatások válhatnak ki kárfelelősséget. A tevékenység hatóköréből eredően, azonban, ha az oksági láncolatban álló magatartás a környezethasználattal összefüggésbe hozható, akkor az ebből eredő kár is kezelhető környezeti kárként. Azaz nemcsak a végpont, a károsodás tárgya határozhatja meg a környezeti kár mibenlétét, hanem a környezethasználat, mint magatartás során előálló eredmény is. Ennek alapján lehet környezetben okozott és környezethasználattal okozott károk metszetének tekinteni a környezeti kárt. A témakör komplexitására mutatnak rá speciális jogszabályi rendelkezések is a környezeti károk körében.¹¹

1993-as luganói egyezményben, annak 2. cikkének 10. bekezdése alapján

⁸ Szlávik János (szerk.): *Környezetgazdaságtan*. Typotex, Budapest, 2008, 11-13. o.

⁹ Kecskés Gábor: *A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban*, PhD-értekezés Győr 2012. <http://www.sze.hu/~smuk/DoktoriIskola/Fokozatszerzes/KecskesG/dissz.pdf> Letöltés: 2012. július 12.

¹⁰ Brundtland Bizottság (1988) Környezet: az a természetes és művi elemekből álló, élő és élettelen alkotórészekből összetevődő tér, amely az embert körülveszi, ahol élünk és tevékenykedünk. Az 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól (Kvtv.)

4.§ 1.: *környezeti elem*: a föld, a levegő, a víz, az élővilág, valamint az ember által létrehozott épített (mesterséges) környezet, továbbá ezek összetevői

4.§ 2.: *környezet*: a környezeti elemek, azok rendszerei, folyamatai, szerkezete

¹¹ Például a bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény 37.§(1)-(2) bekezdés értelmében a bányászati tevékenységgel összefüggő károkért való felelősségre is speciális szabályok vonatkoznak. Bányakárnak minősülnek a bányászati tevékenységgel idegen ingatlanban (az épületben, az ingatlan más alkotórészeiben és tartozékában) okozott, továbbá a vízelvonás folytán keletkezett károk, beleértve a károk megelőzésére, csökkentésére és elhárítására fordított kiadásokat is. A bányászati tevékenységgel okozott egyéb károk megtérítésére a Ptk. rendelkezései az irányadók.

A Ptk. kodifikáció során megfogalmazásra került a környezeti kár fogalma. A 2008. évi normaszöveg részét képezte, amely a környezeti károkozásoknak külön fejezetet szentelt, azonban ez a 2012. évi tervezetből¹² kimaradt teljes egészében (felelősség, környezeti kár, elévülés, igényérvényesítés), visszatérítve a szabályozást a „veszélyes üzemi” felelősség területére. A 2008 Ptk. tervezet értelmében aki környezeti kárt és sérelmet okoz ezért felelősséggel tartozik. Mentésül a felelősség alól tevékenységi körén kívül eső elháríthatatlan ok által kiváltott baleset vagy a károsult elháríthatatlan magatartásának bizonyítása esetén lehet.¹³ Környezeti kár a környezet igénybevételével ill. terhelésével járó tevékenységgel vagy mulasztással másnak a halála, testi sérülése vagy egészségkárosodása folytán vagy egyébként okozott tényleges kár vagy elmaradt haszon, továbbá (a) károkozás felszámolásával és eredeti állapot helyreállításával felmerült indokolt és ésszerű költség és kiadás; (b) környezeti állapot és minőség hátrányos megváltoztatásból eredő illetve; (c) a társadalom, annak csoportjának vagy az egyénnek életkörülményeinek romlásában kifejeződő általános kár. Az általános kártérítés érvényesítése iránt az ügyész és a közigazgatási szerv vezetője pert indíthat, a megítélt kártérítést a környezetvédelmi alap javára kell elszámolni.¹⁴ A Ptk. kodifikációs tervezetben megjelölt fogalom a környezeti kár tekintetében mind a magánjogi, mind pedig a közjogi környezeti kár, tehát a tág értelemben használt környezeti kár fogalmat határozta meg. Ugyanakkor lényegesen tágabban, mint a nemzetközi egyezmények és uniós jogalkotás.

A környezeti kár mértékének meghatározása eltérő bizonyítási és számítási modellt követel meg a magánjogi és közjogi károk esetén. A magánjogi károk tekintetében a bírói gyakorlat sokkal kiteljesedettebb, mint a közjogi kárbecslések terén. Ez abból ered, hogy a kár meghatározásnak módszerében, általános értelemben kártérítési perekhez képest sok specialitást nem mutat, a vagyoni, nem vagyoni károk meghatározásának és értékelésének kiforrott bírói gyakorlata alakult ki. A károk általában vagyontárgyakban, tevékenység folytatásának ellehetetlenülésében, jövedelem kiesésben, testi, lelki sérelemben, hozzátartozói kötelék sérülésében stb. mutatható ki, amely egyes „hagyományos” polgári perekben is indukálják kártérítési igények elbírálását, tehát joggyakorlata a számítás és bizonyítás lefolytatásának menete kialakult. Az összegszerűség bizonyítása általában szakértői vélemény beszerzésével alátámasztott, de kevésbé bonyolult tényállások esetén okirati bizonyítékokkal (pl. számla) vagy tanuvallomásokkal is igazolható. A kár elemeinek körében a tényleges kár,¹⁵ költség,¹⁶ elmaradt haszon¹⁷ megállapítása a közjogi környezeti károk esetében

¹² Vékás Lajos (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatok magyarázatokkal*. Complex Kiadó Budapest 2012.

¹³ Az V. könyv 5. rész IV. fejezet: szerződésen kívüli kárfelelősség, környezeti károkért és sérelmekért való felelősség. 2008.

¹⁴ Az V. könyv 5. rész IV. fejezet: szerződésen kívüli kárfelelősség, környezeti károkért és sérelmekért való felelősség. 2008.

¹⁵ A károsult vagyonában beállott tényleges értékcsökkenés, vagyis az az érték, amelytől a károsult a dolog elpusztulása, elveszése folytán esik. Ebbe a körbe tartozik az az értékcsökkenés is, amely a megrongált dolog kijavítása ellenére is fennmarad.

¹⁶ Azok a költségek, amelyek a károsultat ért hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez

sokkal bonyolultabb és nehezebb. Büntetőjogi tényállások megítélése és minősítése során bizonyos növény és állatvilágot ért természetkárosító tevékenységek során a kár tételiesen meghatározható és rögzített. Azonban nem mindig vagyunk ilyen könnyű helyzetben, hiszen a környezeti elemek és természeti tényezők forintosítása nem is olyan könnyű feladat. Ez az anomália lekövethető egyebek mellett a biztosítékadási, biztosítási kérdések során is, hiszen a kártételek prognosztizációja nagyon bizonytalan és a számítási alapok nem határozhatók meg egyértelműen.

2. A környezeti kár (mint gazdasági kár) közgazdasági megközelítésben

A környezeti kár közgazdasági tartalma nehezen határozható meg. Előfordul, hogy a kár fogalmát azonosítják a környezeti költséggel, feltételezve ezzel, hogy az elhárítási, megelőzési költség azonos az elhárított - megelőzött kárral. Helyesebb, ha közgazdasági értelemben azt a kedvezőtlen környezeti változást tekintjük gazdasági kárnak, amely a termelési rendszeren belül (de a nem termelő szférában is) többlet ráfordításként, illetve elmaradt haszonként, értékcsökkenésként jelentkezik.¹⁸

A környezeti károk közül azokat, amelyek gazdasági értelemben vett értékcsökkenést eredményeznek, gazdasági károknak nevezzük. Ez lehet az életszínvonalban, az anyagi termelésben, valamely közgazdaságilag is értékelhető természeti erőforrásban bekövetkezett kár. A gazdasági károk többfélék lehetnek:¹⁹

- olyan nemzeti jövedelem, amelyet a társadalom valahol létrehozott, de a környezetszennyezés következtében megsemmisült, elpusztult
- olyan jövedelem-felhasználás, amely a környezetszennyezés miatt vált szükségessé
- olyan termelő-beruházások és üzemeltetési költségek, amelyekből nem lesz fogyasztás vagy beruházás, csak környezetszennyezés (például annak a szénnek a kitermelési költsége, amely a tökéletlen égés következtében korom vagy CO formájában szennyez)
- kárba vesztett értékek elmaradt haszna.

Mindezen károk a közjavakban bekövetkező hátrányként foghatók fel, amelyek önmagukban is, de sokszor kumulatíván jelentkeznek.

szükségesek. Természetesen csak az indokolt költség megtérítésére van mód. A költség és a kiadás akkor indokolt, ha a társadalmi felfogás szerint az adott helyzetben általában úgy tekinthető, mint ami a károkozás következtében célszerű.

¹⁷ Az az érték, amellyel a károsult vagyona akkor gyarapodott volna, ha a károsító magatartás nem következik be. Elmaradt haszon, elmaradt munkabér, vagy más elmaradt jövedelem. Ebbe a körbe tartozik a rendszeres jövedelem elmaradásából származó kiesés, illetve a baleseti járadék.

¹⁸ http://www.unimiskolc.hu/vrgi/20031002zzz20031231/kornyoktseg2_2003lev.pdf

Letöltés: 2012. július 18. Környezeti károk és költségek.

¹⁹ Lásd bővebben: Marjainé Dr. Szerényi Zsuzsanna (szerk.): *A természetvédelemben alkalmazható közgazdasági értékelési módszerek*, Komáromi Nyomda és Kiadó Kft., Komárom 2005. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatalának tanulmánykötete.

A nem időben elvégzett kármegelőző tevékenységek következményei súlyosak is lehetnek, előfordulhat, hogy a bekövetkező kedvezőtlen hatás visszafordíthatatlan károsodásokat okoz a környezetben. A környezeti gazdasági károkat alapvetően két szinten értelmezhetjük. Megkülönböztetünk makroszintű- és mikroszintű környezeti gazdasági károkat.

A makroszintű környezeti gazdasági kár a nemzetgazdaság szempontjából értelmezett környezeti ráfordítások és többletköltségek összessége. A makroszintű kárhoz sokféle többletköltség tartozik. Ide soroljuk pl. a környezetszennyezés ellen az embert védő intézmények fenntartási költségeit, vagy ha például környezetszennyezési ok miatt egy eddig jövedelmező gazdálkodási tevékenységet meg kell szüntetni. A makrogazdasági kár többféle módszer alkalmazásával számítható pl. mozaik kárbecsléssel, nemzetközi káradatok transzformálásával, fajlagos károsodások alapján.

A mikrogazdasági kár hasonló, mint a makrogazdasági kár (plusz ráfordítás, elmaradt jövedelem), de tartalmában és nagyságában eltérő, a környezeti kár a gazdálkodó egységeknél jelentkezik. A technológiai tisztítási költségek a kibocsátás, szennyezés során többletköltségként jelentkeznek, amelyek környezeti kárként értékelhetők. Egy adott területen a gazdálkodó egységeknél kumulálódó többletköltség összességében társadalmi kárként jelentkezik.²⁰

A mikroszintű környezeti gazdasági kár egyik típusa az előírásoknak nem megfelelő, környezeti szempontból nem elégséges (megelőzési) művelet eredménye, amely költség a gyakorlatban kis ráfordítással elkerülhető lehetne. Másik típusa, amikor valamely ingatlan forgalmi értéke lecsökken a területet, hosszú időn keresztül ért szennyezés következtében. Ide sorolható az önkárosítás esete is, ha pl. egy gazdálkodó helytelenül választja meg a termelési módot, öntözési rendszert, stb., ezzel saját területét károsítva. A helyreállítási költségek jelentős összegeket, többletköltséget igényelhetnek. Ez tartalmában és nagyságában is jelentős eltérést mutat a makrogazdasági kárhoz képest. Az egyes gazdasági egységek szintjén a kár a többletköltség felmerüléseként értelmezhető, és ezért viszonylag pontosan kiszámítható.²¹

Az ember tevékenysége során a természetben, a környezetben előállhatnak olyan folyamatok és jelentkezhetnek olyan elváltozások, amelyek negatív hatásokat, károkat okoznak. A környezetet, természetet ért károkon (állagromlás, állapotváltozás) túl felmerülhetnek gazdasági károk is. A környezeti, természeti, gazdasági károk elemzésére és meghatározására a közgazdaságtudomány is számos módszert, elméletet dolgozott ki. A környezetszennyezés okozta károk több, egymásra épülő szinten, lépcsőben határozhatók meg. Az első lépcsőben a szennyezés során kibocsátott anyag pontosan mérhető a kibocsátás helyen. A második lépcső a környezet állapotának szintje, ami ugyancsak mérhető. A természettudomány különböző szakterületeinek erre megfelelő módszerei vannak, sőt egyes folyamatok, helyzetek modellezhetők is.²² Számos szennyezőanyag

²⁰ http://www.unimiskolc.hu/vrgi/20031002zzz20031231/kornyoktseg2_2003lev.pdf

Letöltés: 2012. július 18. Környezeti károk és költségek.

²¹ Uo.

²² Lásd bővebben: Marjainé Dr. Szerényi Zsuzsanna: *i.m.*

viselkedése többnyire ismert, a környezet valós állapotának megismerése mégis nehézségekbe ütközhet adott időben és helyen, mert egy korábbi szennyezés rejtett maradványai is jelen lehetnek. A harmadik lépcső a hatások területe, már több mérési bizonytalanságot tartalmaz. Egyes, a környezetbe kikerülő anyagok hatása csak kevésbé ismert, vagy csak később következik be. Gyakran az esetek száma nem elegendő ahhoz, hogy a szennyező hatások pontosan felmérhetők legyenek, esetleg többféle szennyezőanyag hasonló hatást okozhat, vagy környezeti jelenségek módosítják a hatásokat (hőmérséklet, vízhozam, szélirány, szélerősség, stb). A negyedik lépcsőben, a károk pénzületi kimutatásában további nehézségek vannak. Ez a hatások ismeretének bizonytalanságából, módszertani hiányosságokból és/vagy tapasztalati gyengeségekből adódik. A halpusztulás kára például viszonylag könnyen számítható, sőt a légszennyezésből származó villamos vezetékben megjelenő korróziós kár is, de például olyan rendkívül fontos kár, mint az egészségkárosodás pénzületi kiszámítása már nehézségekbe ütközik.²³

2.1. Környezeti kárértékelés közgazdasági vetületei. A környezeti károk terjedése, a környezet terhelésének fokozatos növekedése mindennapjaink részévé vált, miközben Szlávik²⁴ szerint a környezeti hatásoknak csak egy része jelenik meg gazdaságilag értékelhető káros hatásként, illetve a GDP-hez viszonyítva 4-6%-ra becsülhető a gazdaságilag kalkulálható éves környezeti kár.

A környezeti elemek pénzületi egyenértékének meghatározása ellen – a környezet beárazása ellen – többen tiltakoztak az ökológiai közgazdászok közül. Álláspontjuk szerint nem lehet pénzben mérni a természeti, környezeti értékeket, elemeket, javakat. A természeti tőke értékelésének ellenzői a természet hollisztikus jellegével érveltek, mely szerint olyan összességről van szó, amely kölcsönhatásban érvényesül, alkotóelemeire nem szedhetők.²⁵ Vannak azonban olyan nézetek²⁶ is, amelyek igénylik és szükségesnek tartják a környezeti javak értékének meghatározását abból az indíttatásból is, hogy a környezetszennyezés során sok probléma abból adódik, hogy a természeti elemeknek nincs reális áruk, akkor a szennyezők valójában nem fizetik meg a szennyezésük okozta károkat. A környezet értékelésének szükségessége a vagyoni hátrányok kiküszöbölése érdekében helytálló, azonban a hagyományos közgazdasági értékelések nem alkalmasak erre a környezeti javak sajátosságai miatt. Ezek a sajátosságok közgazdasági értelemben a szabad javak,²⁷ közjavak,²⁸ externális hatások valamint

²³ http://www.unimiskolc.hu/vrgi/20031002zzz20031231/kornyoktseg2_2003lev.pdf

Letöltés: 2012. július 18. Környezeti károk és költségek.

²⁴ Szlávik János: *i.m.* 188.o.

²⁵ Lásd bővebben: Szlávik János: *Fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodás*. KJK Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Budapest, 2005. Környezetvédelmi Kiskönyvtár 14. 53-54.o.

²⁶ Kenneth E. Boulding: *The Economics of the Coming Spaceship Earth, Valuing the Earth* (ed. Herman E. Daly and Kenneth N. Townsend) The MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, England, 1993 18. o.

²⁷ *Free good*: a szabad javak ára nulla, a gazdaság számára ezek a természeti javak értéktelennek tűnnek a „használdozat költség” (*opportunity cost*) közgazdasági értelmezése alapján, hozzájutásuk semmiféle anyagi áldozatot nem jelent, nincsenek feláldozott alternatívák elfogyasztásukkor.

²⁸ A környezeti elemek ó része „közjószág” (pl. levegő, táj), amely ha valaki számára, akkor mindenki számára hozzáférhető költség nélkül.

a diszkontálási specialitások figyelembe vételével határozhatók meg.

Miután a külső kedvezőtlen hatások és azok költségvonzata másoknál jelentkezik, a gazdasági egységek számára bizonyos szennyező tevékenységek költségszintje a valóságosnál alacsonyabb. A kívülállóknál jelentkező költségek miatt a szennyezések torzulást okoznak, ami téves orientációt ad a gazdálkodóknak. A torz kalkulációk miatt olyan tevékenységek fejlesztésére kerülhet sor, amelyeket erősen vissza kellene szorítani, miután olyan nagy társadalmi költségeket okoznak, hogy azok meghaladják a tevékenység hozamait. Ezért mindenképpen szükséges a környezeti javak ingyenességét megszüntetni és a külső gazdasági hatásokat az árakban is kifejezni, a környezeti károkat gazdasági károkként is megjeleníteni.²⁹

2.2. A közlegelők tragédiája. A szabad javak és közjavak kategóriája ellentmondást hordoz a környezet és a gazdaság megítélésében. Sok esetben a környezetvédelmi szabályozás szükségességét Garrett Hardin meséje alapján interpretálják, amelynek címe „A közlegelők tragédiája”. A tragédia úgy bontakozik ki, hogy van egy nagy legelő, amely mindenki számára nyitva áll. Sok ember abból él, hogy marhákat tenyészt, amiket kiterel a nagy közös legelőre legelni. Minden gulyás annyi marhát tart, amennyit csak tud. Egy ideig a betegségek az éhség és a törzsi háborúk ésszerű szinten tartották a marhák számát, mennyiségét. Végül a földterület csak egy bizonyos mennyiségű marhát tud eltartani. A gulyás dilemmázik azon, hogy ha még egy marhával többet legeltet, akkor annak eladásából több haszna származik, ezért érdekében áll növelni a gulya méretét. Ennek negatív hatása több gulyásnál lép fel a túllegeltetés miatt. A negatív hatás megoszlik az összes gulyás között, káruk egyéenként minimális. Ezért a gulyások elkezdik bővíteni a marhák létszámát, amely a legelő pusztulásához és az egyének tragédiájához vezet. A pusztulás az a végállomás amerre az emberek tartanak, ahol mindegyikük a saját céljait követi egy olyan társadalomban, amely a legelők szabadságában hisz. A közlegelők szabadsága mindenkinek a romlásához vezet.³⁰

A környezeti tényezők számos eleme tehát közjavaknak tekinthető és ezek jó részét szabad javaknak tekintették és tekintik. Ugyanakkor sok elem esetében azok szűkössége illetőleg az externális hatások miatt ez a kategória megkérdőjelezhetővé válik. A külső gazdasági hatások miatt sok esetben a közjavakat ért negatív hatások, „közrosszak” kerültek előtérben, amely már jelentős költségtényezőként jelenik meg magán és társadalmi szinten egyaránt. Sok esetben a vállalati jövedelmezőség vizsgálatánál figyelmen kívül hagyják az externális költségeket, nem veszik figyelembe a másoknak okozott károk költségeit. A diszkontálási sajátosságok esetén pedig a környezeti hatásokat befolyásoló beruházásokról szóló döntéseknél a gazdasági és környezeti szempontok figyelembevétele emelhető ki, amely a beruházások hosszú időtartamát érintő költségelemek meghatározását jelenti.

²⁹ Környezeti károk és költségek http://www.uni-miskolc.hu/vrgi/20031002zzz20031231/kornyoktseg2_2003lev.pdf Letöltés: 2012. augusztus 2.

³⁰ Nancy K. Kubasek – Gary S. Silverman: *Environmental Law*, Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River, 2008, 129-130. o.

A teljes gazdasági értékbecslésre a közgazdaságtan különböző módszereket fejlesztett ki, amelyek különbözőképpen csoportosíthatók (jelenlegi értékrenden – jövőbeli magatartásokon alapulnak, direkt – indirekt módszerek stb.). Minden értékelés alapja a jelenlegi értékrend meghatározása, amelynek szintén számos módszertani mérési metódusai vannak. Ezek közé tartozik például a piaci ár alapú módszer, amely szintén több megközelítés alapján érhető el.³¹ Ezek közül egyik a költség alapú megközelítés, amely az értékelt természeti tőke által nyújtott szolgáltatások fenntartását biztosító intézkedések költségeit határozza meg. Ezen költségek közé tartoznak a helyreállítási, a helyettesítési, áthelyezési³² és megelőzési költségek (technológiai fejlődés alternatívái). A helyreállítási költségek természetesen nem egyenlőek a környezeti kár értékével, bár abban az esetben, amikor a helyreállítás az elsődleges cél, szoros kapcsolat állhat fenn a helyreállítási költség és kár között.³³

2.3. Externáliák. Externalitásról (külső gazdasági hatás) beszélünk, ha a kérdéses gazdasági aktivitás olyan résztvevőt (harmadik személyt) is érint, aki nem vesz részt a piaci tranzakcióban. A vízszennyező vegyi gyár, amely negatív módon befolyásolja az alvízi halászatot (termelési jellegű negatív externália), vagy a szomszéd virágoskertje, amely szép kilátást biztosít számomra is (fogyasztáshoz kapcsolódó pozitív externália). Így egy Janus-arcú fogalommal állunk szemben, amely nemcsak a közgazdaságtan belső világa, hanem általában a társadalom (környezetvédelem, jog, politika) szempontjából is kitüntetett jelentőséggel bír.³⁴

Ha egy gazdasági-piaci tevékenység esetében nincs externália, akkor ez a kibocsátás társadalmi szempontból is optimális. Ha a tevékenységnek van extern hatása, akkor az egyéni határköltség [MPC], illetve haszon mellett figyelembe kell venni azokat a határköltségeket [Marginal Externality Cost – MEC], illetve hasznokat is, amelyet a kívülálló személyek viselnek. Meghatározás szerint a társadalmi határhaszon [MSB] illetve társadalmi határköltség [MSC] egy termék pótlólagos egységének előállításából, felhasználásából, fogyasztásából eredő összes haszonváltozás, illetve összes költségváltozás. Amit a közgazdászok marginális extern költségnek [MEC] tekintenek, az a józan ész szempontjából nem költség, hanem kár, amit valaki(k) elszenved(nek). Ez a különbség fontos, hiszen egészen más jelentéssel bír a költség, mint a kár fogalma, például az utóbbi esetben azonnal felmerül a károkozó felelőssége, illetve a kártérítés problémája.³⁵

Az externáliák, vagy külső gazdasági hatások szemléltetésére és áttekintésére előljáróban nézzük a következő példákat: „A méhész kirakja kaptárait a gyümölcsös

³¹ A kinyilvánított preferenciák alapján történő értékelési módok közül megemlíthetjük az utazási költség módszert (a természet rekreációs értéke és az ehhez viszonyított egyéni költségek) vagy például a hedonikus értékelés lehetőségét, amely az ingatlanpiac (jó levegő, szép kilátás, táj értéknövelő de semmi esetre sem értékcsökkentő tényező, ami viszonyítás kérdése) és munkaerőpiac tekintetében bír értékelési szempontokkal.

³² Mecsekben a Zengőre tervezett lokátor-állomás miatt a Bánáti bazsarózsák áttelepítésének felmerült lehetősége.

³³ Lásd bővebben: Szilávik János: *Fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodás*, 72-76. o.

³⁴ Tóth I. János: Az externália új dimenziói, *Magyar Tudomány*, 2008/05., 593.

³⁵ Uo.

közelében, hogy a virágzó fákról a méhek számára mézet gyűjtsenek. A méhek szorgalmasan dolgoznak, rengeteg mézet gyűjtenek a méhésztől és mellékesen beporozzák a gyümölcsfák virágait, aminek következtében a gyümölcsstermés nagyobb lesz. Közgazdasági értelemben itt egy kedvező külső hatásról (pozitív externáliáról) van szó, amennyiben a méhésztől független hasznót okoz a gyümölcsös tulajdonosának, azzal, hogy a méhek segítenek a beporzásban. A gyümölcsös tulajdonosa a méhésztől nyújtott „szolgáltatásért” nem fizet a méhésztől, sőt esetleg még az is megfordul a fejében, hogy nem kellene-e a méhésztől megtiltania a kaptáraknak a közelben való elhelyezését. Esetenként a gyümölcsös tulajdonosa annyira hálátlan, hogy a rovarok elleni permetezésről nem értesíti a méhészt és annak emiatt komoly kára keletkezik. Ez utóbbi már a permetezés negatív externális hatása.³⁶

„A lignittel fűtött hőerőmű miközben villamos energiával látja el a környező gyárakat és lakásokat, kén-dioxiddal, szén-monoxiddal és porral szennyezett füsttel is megörvendezteti őket. A közelebb lakók igen erősen szenvednek az erőmű szennyezésétől, míg mások, akik kedvezőbb fekvésű helyeken laknak, esetleg ugyanúgy élvezik a villamosenergia-ellátás nyújtotta előnyöket, de náluk a szennyezés hatása már elenyésző lehet. Ebben az esetben a külső hatás kifejezetten kedvezőtlen, vagyis itt negatív externáliáról beszélhetünk. A pozitív és a negatív hatások együtt is jelentkezhetnek.”³⁷

A fenti példák alapján az externáliák sajátosságai egyrészt a tevékenység valamely harmadik személynek vagy személyeknek a jóléti függvényét módosítja. A pozitív externália növeli a jólétét (a gyümölcsstermésnövelőnek nő a termése), a negatív externália pedig csökkenti a jólétét (például az erőmű közelében lakók gyakrabban betegek és ezért csökken a jövedelmük). Másrészt a jólét növekedéséért (pozitív externália esetén) vagy csökkenéséért (negatív externália esetén) a harmadik felet nem kötelezik a haszon ellenértékének a megfizetésére vagy a kárért nem kompenzálják. Harmadrészt a harmadik fél részére előidézett hatás létrehozása nem szándékolt.³⁸

Az externáliák is osztályozhatóak mint például technológiai³⁹ vagy pénzügyi,⁴⁰ közjavakhoz⁴¹ vagy magánjavakhoz⁴² köthető, de beszélhetünk megfordítható és

³⁶ Kerekes Sándor: *A környezetgazdaságtan alapjai*. Budapest 1998.

<http://mek.oszk.hu/01400/01452/html/index.htm> Letöltés: 2012. szeptember 1. 73-75. o.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ A technológiai externáliáknak van igazán környezetvédelmi szerepük. A már említett lignittel fűtött erőmű esetén a kéndioxid emisszió a technológia következménye vagyis technológiai externália. Az állattartó telep esetében képződő hígrágya okozta környezeti problémák szintén technológiai externáliák.

⁴⁰ A város határában épült bevásárlóközpont, amely odavonzza a vásárlókat és ennek következtében a belvárosi kisüzletek forgalma és jövedelmezősége csökken. Ugyanez az eset vizsgálható negatív technológiai externáliaként abban a vonatkozásban, hogy a bevásárlóközpont városon kívülre települése – ami az értékesítési technológia része – miatt megnövekszik a bevásárláshoz kapcsolódó autóforgalom és a káros közlekedési emissziók.

⁴¹ A nem kimerülő externáliákra tipikus példa a szennyezett levegő, amelyből attól, hogy valaki más is belélegzi a rossz levegőt, nem lesz kevesebb, vagyis mindenkinek „jut” az ilyen közrészletről.

⁴² Tipikus esetnek tekinthetjük a szemetet, amit ha leraktak valakinek a földjére, ugyanazt a szemetet egyidejűleg nem rakhatják le másnak a telkére. A szemet tehát közgazdasági értelemben „magán”

egyirányú externáliákról, attól függően, hogy a költségviselés közös vagy „egyes”. A környezetgazdaságtan a negatív externáliákkal foglalkozik, a „közrosszakra”, vagyis a negatív externáliákra fókuszál. Közgazdasági értelemben ahhoz, hogy externáliáról beszélhessünk, nem elegendő a kedvezőtlen hatás fizikai léte, tudnunk is kell róla, hogy létezik, káros hatása van.

A környezetvédelemmel összefüggő externáliák általában a közjavakhoz kötődnek. Környezetpolitikai szempontból az igazi problémát nem az externália fajtája jelenti, hanem az externália nagysága, a szennyező és a szennyezést elviselő áldozat szempontjából.⁴³ A gazdasági élet szereplőinek döntéseit sok esetben az üzleti haszon vezérli, az egyes döntéseknél a feláldozott haszon és a megnyert haszon között vívódnak („használdozat költség”). A piac torzító hatása azonban ebben az esetben is érzékelhető. Sokszor a gazdasági döntések során nyert hasznot lényegesen meghaladják a társadalomnak okozott költségek, környezeti károk, tehát a költség sokkal nagyobb, mint a haszon. A közjavak felélésére kerülnek. A gazdaság szereplői döntések során a természet szűk szegmensével foglalkoznak jobb esetben, de nem a környezeti elemek teljes gazdasági értékével számolnak. Léteznek és formálódnak olyan közgazdasági elemző módszerek, amelyek a döntéstámogatási mechanizmus során minden költséget és hasznot figyelembe vesz. Ilyen a költség-haszon elemzés (Cost-Benefit Analysis CBA) vagy a költség-hatékonyság elemzés (Cost- Effectiveness Analysis CEA) illetőleg ezek továbbfejlesztett változataik.⁴⁴

Azaz elvileg lehetséges olyan gazdasági-piaci tranzakció, amely nyereséges, de az összes érintett szempontjából összességében káros. Hasonló logika alapján juthatunk el a veszteséges, de az összes érintett szempontjából összességében hasznos tevékenység fogalmához. A közgazdaságtan a hatékonyságvesztést (jóléti veszteséget) az externáliák internalizálásával (a külső hatások belsővé tételével) kívánja megszüntetni. Ennek lényege, hogy a járulékos költségeket és hasznokat a belső szereplők számára érzékelhetővé kell tenni, azaz minden haszonnak és minden költségnek a gazdasági-piaci aktivitást kifejtő szereplőknél kell megjelennie. A sikeres internalizálás eredményeképpen a társadalmi és egyéni hasznok, a költségek meg fognak egyezni, azaz megszűnik az externális hatás.⁴⁵

Az internalizálással kapcsolatban két fontos iskola létezik. A *jóléti közgazdaságtan* szerint externális hatások internalizálását az állam gazdasági beavatkozásával kell megoldani. E felfogás első jelentős képviselője Arthur Pigou. Ezen iskola szerint (i) a negatív extern hatások forrástevékenységének megadóztatásával, a kérdéses tevékenység és így az ehhez kapcsolódó externália részben vagy teljesen visszaszorítható, míg (ii) a pozitív extern hatásokat okozó

externália. Ezt eldöntvén közgazdasági értelemben már „csak” az a kérdés, hogy kinek a telkén van a „legjobb helyen” a szemét, vagyis olyan környezetpolitikát kell választanunk, amely biztosítja a szemétnak a telkek közötti elosztását úgy hogy a társadalmat a legkisebb jólét-csökkenés érje.

⁴³ Kerekes Sándor: *A környezetgazdaságtan alapjai*.

⁴⁴ Lásd bővebben: Dócsné Balogh Zsuzsanna: *A költség-haszon, a költség-hatékonyság és értékelemzés alkalmazása a kármentesítés során*. KvVM, Budapest, 2002.

⁴⁵ Tóth I. János: *i.m.*

tevékenységeket támogatni kell. Az állam olyan externáliák esetén avatkozhat be hatásosan, amelyek nagy terjedelműek, és sok embert érintenek.⁴⁶

A *jogi vagy intézményi iskola* szerint az extern hatások létezésének oka a gazdálkodásba bevont javak egy részénél (például: víz, levegő) a tulajdonjogok tisztázatlansága. Szerintük a probléma megoldásához nem az állam, illetve a bürokratikus szabályozás, hanem a tulajdonjogok tisztázása, illetve a felek megegyezése vezet el. A jogi iskola alapját Ronald Coase elmélete adja, aki szerint tisztázott és költségmentesen érvényesíthető tulajdonjogok esetén az érintett felek közötti alku az extern hatás gazdaságilag hatékony szintjéhez vezet (nulla tranzakciós költség mellett).⁴⁷

A neoklasszikus közgazdaságtan szerint nem a szennyezés megszüntetése a cél, hanem a szennyezés gazdaságilag optimális mértékének az elérése. Az externáliának egy optimális nagyságát kell meghatározni, amely társadalmi méretekben maximálja a hasznok és a költségek különbségét. Az externáliák optimális nagyságának meghatározása közgazdaságilag is nehéz. Nem minden esetben a kár és haszon egymáshoz való arányossága alapján határozható meg. Vannak ugyanis olyan populációk, különösen veszélyeztetett területek, veszély intenzitása, amelyek esetében a nulla szintű, környezetvédők által igényelt, szennyezés tartható csak elfogadhatónak. A környezetvédelemmel foglalkozó közgazdászok jelentős része a negatív externáliák internalizálására törekszik, azaz a piaci kereteken kívül keltett makroökonomiai hatásokat (zömében környezeti károkat) vállalati költséggé kívánják átalakítani, eleget téve ezzel a „fizessen a szennyező” (Polluter Pays Principle) erkölcsileg is elfogadható, sőt népszerű elvének. A külső gazdasági hatások belsővé tétele a környezetszennyezést a vállalatok számára költségessé teszi, amiért is a vállalatok törekuszenek a környezetszennyezést minimalizálni. Az internalizálás egy igen bonyolult közgazdasági feladat, ami sok buktatóval jár, hiszen összetett követelménynek kell megfelelni, ha azt akarjuk, hogy a gazdasági szabályozás a várt eredménnyel járjon.⁴⁸

⁴⁶ Tóth I. János: *i.m.* Lásd még bővebben: Erdős Éva: A beruházás ösztönzés és a környezetvédelem. In: Raisz Anikó (szerk.): *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai*, Miskolci Egyetem, Miskolc 2012 m.a. 38-50. o., Nagy Zoltán: Adó és támogatáspolitikai szabályozás hatékonysága a környezetvédelem területén. *Pázmány Law Working Papers*, 2012/9. sz. 1-9. o., Nagy Zoltán: Fenntartható költségvetési elvonások rendszere a környezetvédelem területén. *Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica et Politica*, XXIX./1.2011. 247-258. o.

⁴⁷ Tóth I. János: *i.m.*

⁴⁸ Kerekes Sándor: *A környezetgazdaságtan alapjai*. Az externáliák internalizálására vonatkozó elmélet Arthur C. Pigou-tól (1877-1959), a Cambridge University tanárától származik. Híres műve, a Jóléti gazdaságtan (*Economics of Welfare*) 1920-ban jelent meg, amelyben levezeti a szennyezés megadóztatásának szükségességét. Alapvetően az extern hatások teljes mértékben nem internalizálhatók, csak közelíteni lehet az optimális megoldások felé. Az extern hatások gyakran jelentős időbeli késéssel jelentkeznek a tevékenység után. Új ipari-technikai tevékenységek esetében kezdetben lehetnek olyan extern hatások, amelyek ott és akkor még nem ismertek, azaz előre nem láthatók. Más esetekben az azonban az externáliák előre láthatóak a technika alkalmazói fő vonásaiban tudatában vannak a várható negatív következményeknek, de rövid távú parciális érdekeiket követve ezt figyelmen kívül hagyják. A várható károk elkerülését többnyire csak a társadalom tudja az állam tudja kikényszeríteni.

2.4. Környezeti kárértékelési közgazdasági módszer. A természet gazdasági értékének (vagyonértékelés) meghatározásán túl az externáliák (negatív externáliák) költsége jelenti a kárbecslés alapját a környezeti kárértékelés keretein belül. A környezeti károk különböző elemekben, különböző szinteken jelentkezhetnek, úgymint emberi egészségben, élő természetben, épített környezetben stb. A kár nagyságának megállapításához, becsléséhez különböző meghatározásokra van szükség. Az egyes kategóriákon belül meg kell határozni a szennyezőanyag emisszióját (mennyiségét, összetételét) és ennek a környezetállapotra gyakorolt változását (imisszió), a kettő közötti károkozati kapcsolat feltárásával. Az emissziós⁴⁹ és imissziós⁵⁰ értékek általában mérhetők, meghatározhatók. Számos szennyezőanyag viselkedése többnyire ismert, a környezet valós állapotának megismerése mégis nehézségekbe ütközhet adott időben és helyen, mert egy korábbi szennyezés rejtett maradványai is jelen lehetnek. A hatások területe már több mérési bizonytalanságot tartalmaz. Egyes, a környezetbe kikerülő anyagok hatása csak kevésbé ismert, vagy csak később következik be. Gyakran az esetek száma nem elegendő ahhoz, hogy a szennyező hatások pontosan felmérhetők legyenek, esetleg többféle szennyezőanyag hasonló hatást okozhat, vagy környezeti jelenségek módosítják a hatásokat (hőmérséklet, vízhozam, szélirány, szélereősség, stb). Ennek megfelelően a hatások beazonosítása és nagyságának meghatározása több mérési bizonytalanságot hordoz magában. Ennek bonyolult rendszerére utal a környezeti hatásértékelésben használt szinergikus hatások problémája. Az egyes hatások tehát nem egyszerűen összeadódnak, hanem lényegesen nagyobb volumenben felerősíthetik egymást, sőt minőségileg is más káros hatás kiváltására is alkalmassá válnak. Az egyes hatások kimutatására használt módszertani megközelítés pl. a terjedési modellezés illetőleg a dózishatású kapcsolatok felállítása.⁵¹

És végül a folyamat eredményeként, a monetarizálás fő feladata a károk pénzbeli kimutatása, amely a feltárt szinergiák illetőleg módszertani, tapasztalati hiányosságok miatt nem könnyű feladat. Bizonyos esetekben a kár könnyen kiszámítható, lineárisan meghatározható (pl. ingatlan értékcsökkenés, korróziós hatás), de vannak olyan károk, mint például az egészségkárosodás pénzbeli

⁴⁹ Emissziós vagy kibocsátási normák: Az egyes szennyező forrásokra kéményenként vagy üzemenként írják elő a kibocsátható szennyezőanyag mennyiségét. Valójában az emissziós normákon keresztül szabályozható a környezetminőség. Meghatározásakor az immisszióból kellene kiindulni, és a terjedési modellek segítségével tudományosan kiszámítani a megengedhető emissziókat. A gyakorlatban azonban inkább a technológiai lehetőségeket veszik figyelembe, amikor az emissziós normákat előírják. A normák kialakításakor meghatározott „megengedhető környezetszennyezés” és annak egységes, vagy területenként eltérő nagysága sok vitára ad alkalmat. A kialakított normarendszer országoként eltérő, noha vannak törekvések a nemzetközileg elfogadott egységes normarendszer felállítására.

⁵⁰ Immissziós vagy környezetminőségi normák: Adott térségre vonatkozóan azt írják elő, hogy az egyes környezeti elemek – a talaj, a levegő, a vizek – a különböző szennyezőanyagokból milyen mennyiségeket tartalmazhatnak meghatározott ideig vagy tartósan, anélkül, hogy az élővilágot veszélyeztetnék, vagy kedvezőtlen ökológiai hatást váltanának ki. Az immissziós normák természettudományos megalapozottságúak. Fő céljuk: az irreverzibilis ökológiai változások megakadályozása. Az immissziós normákat koncentráció egységekben adják meg.

⁵¹ Szilávik János: *Fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodás*, 94-95. o.

kifejezése, amely már sokkal problematikusabb terület.⁵² Az egészségügyi károk esetén az egyik legérzékenyebb pont a szennyezés és ennek alapján fellépő hatások (károk) közötti kapcsolat megalapozása. A kialakult statisztikai módszerek nem minden esetben alkalmasak ennek alátámasztására, hiszen ha megállapítható egy légszennyezett területen az asztmások magas száma, az nem feltétlenül a légszennyezés következményeként jelentkező következmény lehet. A számokban rejlő korreláció tehát nem jelent okozati kapcsolat is egyben. Meg kell tehát határozni a kapcsolat intenzitását. Azaz a szennyezés nagysága milyen mértékű kapcsolatban van a légzőszervi betegségek gyakoriságával. Ez általában különböző területek összehasonlítását, módszertani kérdéseket vet fel. Azaz kevésbé légszennyezett területeken és erősen légszennyezett területeken mért adatok egybevetésével határozható meg a kapcsolat. A tényleges gazdasági kárként költségek (pl. gyógyszer ellenértéke) és veszteségek (táppénzes állományból eredő jövedelem kiesés) pénzben meghatározott része érvényesíthető.

3.A károk reparációja

A környezeti károk meghatározása nagyon összetett kérdés, különböző szempontok szerint, különbözőképpen csoportosíthatók. Csoportosíthatók a nemzetközi, közösségi (uniós) illetőleg nemzetállami, tagállami hatókör alapján, amelyekre eltérő kárfelelősség kezelési szabályok állíthatók fel.⁵³ Kecskés Gábor⁵⁴ a károsztályozást nemzetközi látószögből földrajzi alapú, szektor specifikus és reverzibilitás szerinti főcsoport alapján közelíti meg. A környezeti károk jellegét tekintve integrált és szektorált veszélyzónába is tartozhatnak, attól függően, hogy milyen a veszélyforrás hatóköre. A környezeti károknak ugyanakkor idősíkjá is van, hiszen vannak olyan kártételek, amelyek azonnal jelentkeznek és vannak olyanok, amelyek látens jellegűen és a környezetre káros hatást kiváltó magatartást követően csak jóval később ismerhetők fel. Vannak olyan környezeti károk, a

⁵² Lásd bővebben: Fodor István: Mennyit ér az ember egészsége? A környezeti eredetű betegségek gazdasági kára és a fenntartható fejlődés. *Környezet és Fejlődés* 1992. 4-5. szám.

⁵³ A határon átnyúló károk tekintetében a nemzetközi jogi felelősségen túl a magánjogi egyezményeknek (civil liability nemzetközi egyezmények) is meghatározó szerepük van. A magánjogi felelősségi egyezményekben a károk meghatározása tekintetében a kör kibővítésére került sor. A kártérítési kötelezettségek a halál, testi sérülés, vagyoni károkon túl a környezet helyreállítására, a károk megelőzésére, kárelhárítási költségekre is kiterjednek. Az individuális, magánjogi károkon túlmenően, a helyreállítási, megelőzési közjogi kötelezettségeket is magába foglalja, az ésszerűségi korlát beiktatásával. Az aránytalan és az ésszerű költségvonzatok közötti határvonal meghúzása megegyezés hiányában a jogalkalmazó bíróságok feladata, figyelembe véve a környezeti elemek pénzbeli egyenértékességének hiányát is. Lásd bővebben: Raisz Anikó: A felszín alatti vizek határon átnyúló szennyezésére vonatkozó nemzetközi szabályozás. *Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica et Politica*, 2012, m.a., Raisz Anikó: A környezetvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2011/1, 90-108. o., Szilágyi János Ede: Vizeink védelme a kétoldalú nemzetközi megállapodások tükrében. In: Raisz Anikó (szerk.): *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai*, Miskolci Egyetem, Miskolc 2012 m.a., Olajos István: Jogesetek a környezetjog általános részéből In: Olajos István (szerk.): *Agrárjog gyakorlat II.* Novotni Kiadó, Miskolc 2007 41-48. o.

⁵⁴ Kecskés Gábor: *i.m.* 40-41. o.

károsító magatartás jogi megítélése szempontjából, amelyek jogellenes vagy jogszerű cselekedetre vezethetők vissza.

A károk meghatározása szempontjából a legfontosabb kérdés a károk megtérítésének a kérdése, azaz a reparáció és ennek érvényesítése. Ezért a kár meghatározása és megközelítése alapvetően függ attól, hogy milyen jogi eszköz igénybevételevel, milyen jogalapon kerül sor az igényérvényesítésre. Közjogi (büntető, közigazgatás) vagy magánjogi (polgári) aspektusból közelítjük meg a kérdést. A kártérítés a hátrányos eredmény előidézésének az egyik szankciója, azonban más szankciók is szóba jöhetnek.⁵⁵

Amíg a (általános) kártérítési felelősségről van szó, a jogszabályok a hagyományos károkat (személyeknek okozott kár, vagyoni kár) fedezik, de pl. a biológiai sokféleség veszteségeit nem. Emiatt a közfelelősségi mechanizmusoknak ilyen helyzet esetén egy kiegészítő szerepet kell játszaniuk, hogy a biológiai sokféleségben esett kárt behajthatóvá tegye. Sok polgári jogi felelősségi rendszer szigorú felelősséget ír elő a kockázatos tevékenységek esetén, de az előrelátható kár esetén korlátozza a kártérítést.⁵⁶ Amint egy jelentős kockázat felismerhető nem megfelelő kibocsátás vagy a génmanipulált organizmusok felelőtlen kezelése esetén, szigorú felelősség alkalmazására jogosít fel a közjogi felelősségi rendszer, például a környezeti felelősség irányelv alapján. Ott, ahol ez a helyzet áll fenn, egymást átfedő jogorvoslatok lehetnek a közjogban, vagy a polgári magánjogban, de mindegyik másra összpontosít, és különböző jogorvoslatok állnak majd a kárt szenvedett fél rendelkezésére. A polgári jogi felelősség a sértett fél gazdasági kárára összpontosít, és nem szükségszerűen csatol eszközt a birtokhelyreállításához. A megfelelően strukturált közjogi felelősségi mechanizmus alkalmazása a polgári jogi jogorvoslatokban tapasztalható hiányt küzdi le úgy, hogy a kárt szenvedett természetes élőhelyek és természetes erőforrás-szolgáltatók helyreállítására-újjaépítésére kötelező jogorvoslatokat vezet be. A környezeti károk helyreállítása a környezethasználó alapvető kötelezettsége. Környezetkárosodás esetén, ha ennek nem tesz eleget hatósági kötelezést von maga után. A hatósági kötelezésnek való megfelelés elmaradása esetén a hatóságnak lehetősége van, de nem kötelezettsége, hogy elvégezze vagy elvégeztesse a helyreállítást, a költségek áthárítása mellett. A költségek realizálásának azonban sok esetben nincs realitása

⁵⁵ *A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1. kötet*, Complex Kiadó Budapest, 2007. 1232. o. A kártérítés a római jogban tartalmát tekintve megjelent és alkalmazták, dogmatikai alapjait azonban nem dolgozták ki. Ha a modern értelemben vet kártérítést visszavetítjük a római korba, két féle megközelítést tudjuk elhatárolni. A kártérítést tág (kiterjesztő, illetőleg funkcionális) értelemben minden olyan vagyoni reperáció, amely a római jogban kártérítési funkcióként jelent meg. „Csak lassan és következtelenül válik el egymástól a károkozó cselekmény kettős következménye a kártérítés és a büntetés. A bonae fidei actiók, majd később (a klasszikus korban) a rei vindicatio keretében kialakulnak a tiszta kártérítés szabályai.” A kártérítés szűk (a mai civilisztikában elfogadott) értelemben csak a károkozásért való felelősség körében értelmezhető. A római jogban a kártérítés alapvetően csak a kárral egyenértékű vagyoni megtérítést jelenti, amelyen azonban nemcsak a károkozásért való felelősség alapulhat. Forrás: Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intéstitúciói*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2010. 416-417. o.

⁵⁶ Ez az eset állt fenn például az uralkodó angol törvény *Rylands kontra Flecher* ügyében (1868), LR3 HL 330, lásd: Cambridge Vízügyi Vállalat kontra Keleti Megyék Bőrrel foglalkozó Korlátolt Felelősségű Társasága 1994, 2 AC 264

és ezt előrevetítve sok esetben nem történik meg a hatósági intézkedés.⁵⁷

A környezeti károk megtérítésének és viselésének a kérdése természetesen nemcsak a jogellenes magatartások következményeként áll fenn, hanem a jogszerű magatartások esetén is. A magánjogi környezeti károk esetén ennek alapvető formája a kártalanítás, míg a közjogi károk esetén alapvetően a helyreállításban ragadható meg. Ez jellemző a bányakárok helyreállítása, rekultivációs tevékenységek során,⁵⁸ amely a bányászati tevékenység által megváltozott környezeti állapot helyreállítását jelenti. Ez magában foglalja a keletkezett tájsebek (fejtési gödrök, meddőhányók) „eltüntetését” visszatömedékeléssel és/vagy takarással, a földalatti bányauregek szennyező, veszélyes anyagoktól való megtisztítását majd felhagyását (tömedékeléssel vagy tömedékelés nélkül; a felszínre nyíló aknákat, vágatokat mindenképpen tömedékelni kell), végül a hidrogeológiai viszonyok helyreállítását, a szennyezett vizek tisztítását. Ha a az egykori tulajdonos vagy annak jogutódja nem lelhető fel, az állam végzi el a szükséges helyreállítást.⁵⁹ Szintén az állam áll helyt az egykori/jelenlegi állami tulajdonú bányák rekultivációjáért (ez utóbbira példák a mecseki uránbányászati vagy a mátrai réz/színesfém-bányászat környezeti kárai helyreállításának állami beruházási programjai).⁶⁰

4.Érdekkiegyenlítő szemlélet

Először a kártérítési jogot az Egyesült Államok alkalmazta a szennyezések visszaszorítására és ez a jogintézmény korlátozott mértékben mai napig eszközt jelent a jogalkalmazó kezében. Az esetek többségében birtokháborításhoz kapcsolódóan alkalmazták a kártérítési jogkövetkezményt, valamely szennyezésből eredő káros hatás ellentételezéseként. Abban az esetben lehet alkalmazni, ha olyan beavatkozásra kerül sor, amely más személyt a földjén háborítja használatában, haszonélvezetében. A peres eljárás során lehetőség van arra, hogy az ítélet meghozatala előtt külön határozattal (általában végzéssel) kötelezzék az alperest a

⁵⁷ Lásd bővebben AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2004/35/EK IRÁNYELVE (2004. április 21.) a környezeti károk megelőzése és helyreállítása tekintetében a környezeti felelősségről 6. cikk (3), 8. cikk (2) és az 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól 102/B.§ koherens rendelkezéseit.

⁵⁸ „A bányavállalkozó köteles azt a külszíni területet, amelynek használhatósága a bányászati tevékenység következtében megszűnt vagy lényegesen korlátozódott, a műszaki üzemi tervnek megfelelően, fokozatosan helyreállítani, és ezzel a területet újrahasznosításra alkalmas állapotba hozni vagy a természeti környezetbe illően kialakítani.” 1993. évi XLVIII. törvény a bányászatról 36.§ (1) bekezdés

⁵⁹ Az Országos Környezeti Kármentesítési Program a földtani közegben és a felszín alatti vizekben hátramaradt, akkumulálódott szennyeződések felderítését, a szennyeződések mértékének feltárását, illetve újabb szennyeződések kialakulásának megakadályozását, a múltból visszamaradt környezeti károk mérséklését vagy felszámolását célzó, az ország egész területére kiterjedő, felelősségi körtől függetlenül, minden kármentesítési feladatot magába foglaló környezetvédelmi program. Lásd még: Nagy Zoltán: Fenntartható költségvetési elvonások rendszere a környezetvédelem területén, *Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica et Politica* XXIX./1.2011. 247-258. o

⁶⁰ Várhegyi András: *A környezeti sugárzás anomáliái*, http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0021_A_kornyezeti_sugarzas_anomaliái/ch04s05.html Letöltés: 2012. augusztus 8.

zavaró tevékenység megszüntetésére. A károsult kérheti a szennyező tevékenység megszüntetésének elrendelése mellett kártérítést is, amennyiben kára merült fel. A Boomer-ügy⁶¹ rávilágított azonban a jogkövetkezmények alkalmazhatóságának jogi és gazdasági érdek ütközésére.⁶² A New York állam Albanyvárosa melletti Boomer településen az alperes nagy cementipari üzemet üzemeltetett. A szomszédos telektulajdonosok beperelték az üzemet arra hivatkozva, hogy a kosz, a cementpor, a fűs, és a rezgések háborítják őket ingatlanaik használatában. A felperesek végleges eltöltő intézkedés elrendelését és kártérítés megítélését kérték a bíróságtól. A bíróság (a fellebbviteli bíróság is) a kártérítési követeléseknek helyt adott, tiltó rendelkezést azonban nem hozott. A teljes kártérítés összegét 185.000 dollárban állapította meg, a tiltó végzést viszont csak arra az esetre rendelte el, ha ezt az összeget az alperes nem fizeti meg, amelyre persze a kártérítési összeg relatíve alacsony mértéke miatt nem került sor. Így gyakorlatilag a károsító tevékenységtől nem tiltották el az üzemet. A tiltó intézkedés elutasításának indoklása szerint, függetlenül attól, hogy a birtokháborítás megállapítható és anyagi kára jelentkezett a felperesnek, túl nagy volt az egyenlőtlenség a birtokháborítás jogsértésének súlya és a tiltó rendelkezés gazdasági következményei között. Az alperes üzemi beruházásai több mint 45 millió dollárra tehető és 300 alkalmazottat foglalkoztatott. A bíróság álláspontja alapján nem létezett olyan technológia, amely lehetővé tette volna a gyárnak, hogy jogsértés nélkül üzemeljen. A bíróság ezzel kívánt összhangot teremteni a zavarás – háborítás okozta kár és a háborító tevékenység szünetelése miatt felmerült költségek között. Magas gazdasági költségek fennállása esetén az eltöltés szankciója nem alkalmazható. A bíróság ezzel a döntésével olyan precedenst teremtett, amelyet ezt követően a bíróság számos ügyben hivatkozott és következetesen alkalmazott. Az így teremtett doktrína ellentétes volt azzal a korábban alkalmazott gyakorlattal, mely szerint birtokháborítás és károsodás esetén a károkozót eltöltik az adott károkozó tevékenység végzésétől. A Boomer-ügy kapcsán a bíróságok nagyon ritkán hoztak eltöltő végzést, ezzel gyakorlatilag megszünt annak a lehetősége, hogy ezekben az ügyekben a szennyező tevékenység, mint okozó megszüntetésre kerüljön. A bíróságok harmonizálták azon jogalkalmazói gyakorlatot, mely szerint a jogsértéssel okozott és az eltöltással előidézett gazdasági következményeket figyelembe kell venni. Ez az álláspont azt eredményezi, hogy gyakorlatilag a szennyezőt nem tartja vissza ettől a magatartástól, lehetővé teszi a szennyezés büntetlenségét és nem ad jogsegélyt a károsult fél részére az előre nem látható jövőbeni károkkal szemben. Nincs visszatartó erő, a jog nem tölti be preventív szerepét csak reparál.⁶³

A kártérítésre kötelezés, mint megoldás - ha egy hosszadalmas és főleg költséges perben megítélésre kerül - csak részben kielégítő. A szennyező magatartás rendszerint tovább tart, a károkozó többnyire igazságtalanul

⁶¹ 1967 Boomer kontra Atlantic Cement Company

⁶² Nancy K. Kubasek – Gary S. Silverman: *i.m.* 132-133. o.

⁶³ A hazai jogirodalomban is általános az a nézet, mely szerint a kártérítés a leginkább támogatott jogi eszköz a jogalkalmazás oldalán, bár nem a hatékonyabb polgári jogi eszköznek tekinthető. Lásd bővebben: Lenkovic Barnabás: *i.m.*

megbüntetve érzi magát. A károsultat a pénz vigasztalja, de meg nem nyugtatja, mert az ártalom tovább tart vagy mert a szennyezett környezet rehabilitációja nem lehetséges, esetleg a természet végzi azt el évtizedek alatt. A kártérítési felelősség, tehát mint a környezeti ártalmak utólagos kiküszöbölése, kétoldalúan kényszerű kompromisszumokkal terhes megoldás, nem a legjobb és leghatékonyabb eszköz. Bár szubjektív szankció, a megelőzés-nevelés funkciójának a jövőre nézve is alig felel meg, biztonságot és biztonságérzetet mind a károsult, mind a károkozó oldalán „bizonytalanul” nyújt, a reparáció igényének is csak korlátozottan tesz eleget (vagy egyáltalán nem képes rá).⁶⁴

Mégis az idevonatkozó bírói gyakorlat szinte kizárólag kártérítési ügyekből áll, a felelősséget ott is megállapítják, ahol más jogcímen indult a per (birtokháborítás, szomszédjogi igény). Úgy tűnik, azért, mert több okból is ez a „legolcsóbb” megoldás. Szó szerinti értelemben is, mert a kártérítési összeg mindig kevesebb, mint a tisztítóberendezés ára vagy netán az üzem leállításából származó veszteség, de átvitt értelemben is az, mert így nem kell kiélezni a polgári jog speciális alkalmazkodási problémáit az egyre „komplexebbé” váló társadalmi viszonyokhoz, nem kell bevonni a mérlegelési körbe olyan tágabb összefüggéseket, amelyek túl messzire – gazdaságpolitikai, népgazdasági szintű vagy igazgatási-szervezési jellegű szférákba – vezetnek. Ugyanakkor ez a kétpólusú jogviszony jelleg megkérdőjelezhető, hiszen a társadalmi érdekek szem előtt tartását igényli a környezetjog új dimenziója.

Közgazdasági szempontból a kérdésre is egyértelmű válasz adható és hasonló következtetésre juthatunk, mint a jogi szabályozás tekintetében, jogi megközelítésben, de a józan ész alapján is. A biztos negatív jellegű diffúz externália esetében a kulcskérdés az, hogy az egységnyi termékre (szolgáltatásra) eső extern hatás (kár) meghaladja-e a szándékolt tevékenység pozitív hatásait⁶⁵ vagy sem. Ha igen, akkor a közösségnek (államnak) fel kell számolnia a kérdéses céget, illetve tevékenységet, még ha az egyébként pusztán piaci szempontból nyereséges is. Ha az alaptevékenység haszna nagyobb, mint a negatív jellegű extern hatás, akkor a cégnek az okozott kárral arányos kompenzációt kellene fizetnie a károsultaknak vagy a társadalomnak.⁶⁶

A környezetértékelés végső célja az, hogy a természeti tőke teljes gazdasági értékének kiszámítása révén és a gazdasági-társadalmi folyamatok negatív és pozitív környezeti hatásainak szembeállításával olyan döntések szülessenek, amelyek megfelelnek a környezeti fenntarthatóság hosszú távú követelményének.⁶⁷ A társadalomnak végre fel kell ismernie, hogy az egészséges környezet, a tiszta víz,

⁶⁴ Lenkovics Barnabás: *i.m.*

⁶⁵ Persze elvileg az az eset is előfordulhat, hogy egy cég vagy tevékenység egységnyi termékre (szolgáltatásra) eső pozitív jellegű extern hatása meghaladja az alaptevékenységből származó hasznot. Horribile dictu még az is előfordulhat, hogy a cég alaptevékenysége veszteséges, de az általa gyakorolt pozitív extern hatás összességében kedvező. Ebben az esetben a közösségnek (államnak) a tevékenységet támogatni kell, még ha az egyébként pusztán piaci szempontból veszteséges is – ennek triviális példái a honvédelem, rendvédelem, oktatás, gyógyítás stb. Forrás: Tóth I. János: *i.m.*

⁶⁶ *Uo.*

⁶⁷ Szlávik János: A környezet gazdasági értékelése, *Magyar Tudomány*, 2006. 78. o.

a tiszta levegő, a mérgezetlen talaj és a tisztességes települési viszonyok éppen olyan közszükségletet jelentenek, éppen olyan értékkel bíró közösségi javak, mint a közrend vagy a jó közoktatás, és ezek nélkül a közösségek nem képesek fennmaradni. Az állampolgároknak is tudatosodnia kell, hogy olyan elsődleges szükségletekről van szó, amelyeket a természet a múltban talán ingyenesen elégített ki, de ma már kielégítésük a civilizáció életbe vágó költségvetési tétele. E tétel vállalása sem a társadalom, sem az egyén részéről nem „áldozatvállalás”, hanem részben kényszerítő önérdek, részben pedig a jövő generációkkal szembeni kötelezettség teljesítése akkor is, ha a „fogyasztási javak bősége” rovására történik.⁶⁸

⁶⁸ Lenkovics Barnabás: *i.m.*